

Вчитель у педагогічній творчості Олександра Духновича

Романа Михайлишин

У першій половині ХІХ століття найвизначнішим представником культурно - просвітницького руху в Закарпатті був Олександр Васильович Духнович. Його заслуга полягає не тільки в тому, що він заклав основи передової педагогічної думки і був автором уперше систематизовано упорядкованих посібників з педагогіки для батьків, сільських учителів і підручників для навчання дітей рідною мовою, а й тому, що своєю невтомною працею привернув увагу передової інтелігенції до питань шкільної освіти.

Проблеми виховання і навчання дітей О.Духнович вирішував на основі того передового, що було створено педагогічною думкою до нього. Педагог вірив, що майбутнє для українського народу, його успіх у боротьбі за національне і соціальне визволення залежить від виховання підростаючого покоління.

Великою заслугою О.Духновича як народного педагога було й те, що в своїй педагогічній теорії він глибоко, логічно і доступно обґрунтував ідею народного виховання в її найбільш прогресивному розумінні. Він відкриває школи, бібліотеки, музеї, видає книги рідною мовою, навчальні посібники для народних учителів, ставлячи благородну мету – звільнити народ від неосвіченості й темноти, *«отворить ему врата жизни»* в майбутнє з тим, щоб трудовий люд мав змогу *«пользоваться правом человечества и участвовать во избранный удов законодательства...»* [4, с.71-72]. Головне завдання на думку педагога, формування нового покоління «синів народу», здатних до активного культурного й політичного перетворення суспільних і соціальних умов життя трудящих мирним шляхом.

Розглядаючи освіту і виховання дітей насамперед як суспільну проблему, О.Духнович писав: *«Дети суть произростание будущего рода, они суть распускающиеся почки общества человеческого; в них также скрывается главная надежда будущности... и просто попечение о детях – есть попечение о будущности»* [3, с. 56-57].

У справі освіти, навчання і виховання дітей головну роль педагог відводив особистості, авторитету учителя, його ролі у формуванні особистості дитини.

Він вважав, що від особистості педагога значною мірою залежить успіх навчально-виховної роботи школи, всієї системи освіти і культурного розвитку суспільства. *«Кто дал тебе воспитание, он больше тебе дал, чем тот, кто дол. тебе жизнь»* – так оцінював він благородне покликання вчителя.

О.Духнович сам інспектував школи, підбирав педагогічні кадри, порушив питання про відкриття педагогічного центру для підготовки вчителів народних шкіл, оскільки усвідомлював виняткову роль учителів у виховуючо-навчальному процесі.

Відводячи школі вирішальну роль у розвитку науки й освіти, у вихованні молодого покоління, він вважав, що *«наука сама по себе до голови не напихається»*, що учні самі по собі стихійно не можуть бути ні вченими, ні вихованими. Ось чому, щоб навчання і виховання молоді були правильно організованими та добре поставленими, потрібно не лише відкривати школи, а й готувати достойних людей для роботи в них, озброїти їх «педагогией». Тому не випадково у своїх педагогічних творах, зокрема в *«Книжище читальной для начинающихъ»* і *«Народной педагогії въ пользу училищъ и учителей сельскихъ»* [2, с.13] він виявляв батьківську турботу про вчителя, а заключну частину останньої спеціально присвячує йому. Був переконаний, що вчителем може бути тільки та людина, яка з народження до цього обрана, бо *«не всякий, хто вчить і навчає – пише він, – може називатися учителем й наставником». Той, хто не має належних якостей, більше шкодитиме суспільству, ніж принесе йому користь; замість навчання – неучтво, як ненавчений лікар: більше губить ніж врятовує»* [2, с.147].

Першочерговим завданням школи, вчителя, наголошував він, є виховання патріотичних почуттів, національної гордості та гідності, шанобливого ставлення до інших народів, гуманізм. *«Учителю, – писав О.Духнович, – а також на совісті буде, щоб у дітях народнолюбів»*

збуджував і у серцях їх закипала любов до своєї народності, бо людина без народності є подібна... вовку, якому усякий ліс є вітчизняна, де братію знаходять [3, с.53].

У своїх творах Духнович виявляє турботу про вчителя, його ерудицію, авторитет і одночасно ставить до нього ряд вимог: вчитель повинен мати справжнє покликання до педагогічної професії, глибоко володіти своїм предметом і методикою його викладання, бути взірцем людяності, моральної чистоти і справедливості, прикладом працелюбності.

«...Ни каждый человек способный природы к обучению детей потому что ни у каждого есть любовь к детям, терпение или другие качества, крайне необходимые наставнику... Для того, кто отдал себя на учительскую службу, необходимо иметь природное призвание, и принимать за основу, что не заради денег или недостатка, а для общего добра человечества на тяжелой этой службе добровольно трудиться желаем. таким будет хороший учитель и счастливыми будут его учащиеся» [3, с.20-21].

Головною вимогою до вчителя педагог вважав перш за все любов, повагу і вимогливість до дитини. Учитель повинен намагатися заслужити повагу учнів, уникати шаблону і одноманітності у навчанні та вихованні. Ідеалом учителя, вартим наслідування, О.Духнович вбачав високоосвічену особу, яка вміє донести до свідомості учня його рідною мовою навчальний матеріал будь-якої складності.

О.Духнович вимагав, щоб кожний педагог був зразком людяності, моральної чистоти і справедливості, працелюбності і любові до своєї професії, тобто носієм усіх тих якостей, які зобов'язаний формувати у своїх вихованців. Він прагнув, щоб кожний педагог був вимогливим до себе і до учнів, але водночас і чуйним, щоб ставився до дітей по-батьківському, постійно збуджував у них інтерес до знань. Олександр Васильович нагадував учителю про обов'язки постійно вдосконалювати свої знання, любити свою справу, творчо користуватись методами навчання, викладати навчальний матеріал *«легко, вразумительно, чувствительно и любезно»*. *«Тому кто желает быть учителем, нужно самому учиться; ибо как можно учить*

другого, если сам неук или мало знаешь предмет, который должен преподавать? Такой подобен слепцу, который слепого водил и упал в ров. Тот, кто желает учить, должен прежде всего сам хорошо выучить то, что хочет преподнести другим» [3, с.29].

Педагогічну майстерність розглядає як своєрідне високе мистецтво, збагнути котре повинен кожен учитель, коли він бажає, щоб його діяльність була успішною.

Він зазначав, що хороший педагог – людина, яка має широку освіту і високу культуру, добре обізнана з гуманітарними науками і особливо розбирається в педагогіці. Він писав: *„ ...Педагогия есть художество художеств, посему и педагог всех художников со взором своего превышает, он бо есть, который не некую ломкую вещь, но человека и человечество устрояет (формує)» [3, с.30].*

Володіючи педагогічним мистецтвом, учитель повинен не просто викладати матеріал, він має пробуджувати в дітей допитливість, прагнення до знань, спостережливість, упевненість у своїх силах, постійне бажання просуватися вперед, до кожного учня підходити з урахуванням його вікових та індивідуальних особливостей.

У розділі «Какой характер должен иметь учитель?» О.Духнович говорить про те, що педагог повинен відзначатися стійким характером, бути ввічливим і лагідним, справедливим до своїх учнів. *« ...Пусть будет учитель, писал він, - зеркалом добрых нравов: то чему он учит или учит собираются, пусть как на образце, на себе показывает. Учитель должен понимать, что слова учат, а примеры привлекают, ничего учит азбуке, а во всем другом воспитывать из нее человека, вредного обществу, потому что наука в злонравном человеке есть тоже самое, что оружие в руках разбойника...» [3, с.24].*

Розкриваючи характер народного вчителя, О.Духнович висловив бажання, щоб діти бачили в ньому справедливість, добропорядність і сердечність. Тому педагог *«не должен быть ни бродягой, ни лгуном, ни клеветником, ни насмешником или сквернословом, но таким мужем, про*

которого можно сказать, что в нем нет лжи... Уже само слово «учитель» некую годность и великое в себе содержит достоинство, ибо учитель умом просвещения розгоняет тьму невежества, добрым примером исправляет людей безнравных...» [3, с.40].

У розділі «Народної педагогії» «Про похвалу і покарання» педагог засуджував грубість, жорстокість вчителів і батьків у ставленні до дітей, фізичні покарання в школі. Вчитель, говорив О.Духнович, не повинен бути «деспотом і тираном», він покликаний мудро і терпляче формувати почуття, волю, розум і характер дитини. Виховувати дітей, наголошував він, слід не страхом і примусом, а повагою і ласкою, бо «наполохана ще більше затупіє і гупою буде». Проте любов і ласка до дітей мають бути розумними, поєднаними з принциповістю і вимогливістю.

Серед інших позитивних якостей характеру педагога автор «Народной педагогии» відзначає «добродетельность», «народолюбне», і «человеколюбие». Вінцем усіх цих якостей повинна бути любов до дітей і педагогічної справи. Без цього не може бути справжнього вчителя.

У своєму педагогічному творі «Народна педагогія» Духнович обґрунтував ідею єдності сімейного і шкільного виховання дітей, цілком справедливо вказуючи на те, що ефективність праці вчителя значною мірою залежить від того, як виховуються діти в сім'ї. Саме тому важливим завданням батьків є підготовка дітей до майбутньої трудової і громадської діяльності, виховання справжніх громадян і патріотів, фізично розвинутих дітей, прищеплення їм необхідних гігієнічних навичок, виховання в них любові до праці. Батьки повинні завжди надавати дітям добрий особистий приклад.

О. Духнович вказував на те, що вчителі повинні глибоко знати своїх вихованців, уболівати за їх розвиток, пробуджувати в них любов та інтерес до знань. Вони мусять створити для дітей атмосферу радості, щоб діти із задоволенням відвідували школу, щоб у них було постійне прагнення до навчання, – «внутрішня радість».

Педагог вважав, що вчителі не можуть обмежуватись лише своєю вузькопрофесійною діяльністю. Він покладав на них також обов'язок вести культурноосвітню, виховну роботу серед населення. Духнович твердив, що школа в селі повинна стати не тільки школою радості, а й кузницею просвітництва, школою моралі, центром культурного життя населення, джерелом світлого майбутнього всього народу. Свої надії на відродження і свободу народу він покладав на молодь, яка повинна отримати в школі належне виховання та освіту. Тому педагог, звертаючись до вчителів, закликав їх усі свої сили віддати народові, справі освіти, вихованню підростаючого покоління: *«Учителі! Ви сіль, ви просвітителі народу, - народу досі покинутого, народу, що вимагає освіти. Вам віддають батьки найдорожчий свій скарб, вам віддає уряд усе людство, хай вашим піклуванням, під вашим керівництвом знищиться зло, а процвітає добродійність»* [3, с.53].

О.Духнович добре знав, що жалюгідне правове і матеріальне становище вчителя не могло викликати особливого ентузіазму у тих, хто присвятив своє життя педагогічній діяльності. Тому покладав свої надії на патріотичну інтелігенцію, готову безкорисно служити своєму народові. Саме до неї звертався він з палким закликом : *« Будьте також вождями народу, будьте батьками дітей родомих, будьте просвітителями народу, освічуючи насамперед самих себе; не зважайте на лиху платню, бо великий убогий народ не може вам дати ще нині... Нині ж нагородою хай вам буде сердечна втіха, що ви сієте те зерно, котре відплатиться сторицею»* [3, с.87].

У закликах видатного педагога до вчителів, до всього народу виявилась його палка мрія про краще майбутнє до своєї батьківщини, він добивався здійснення прогресивних ідей своєї педагогічної теорії, в основі котрої лежали принципи гуманізму, людяності, патріотизму і народності. Саме ці принципи і визначили оптимізм просвітителя, віру в людину, в здібності дітей, у велику силу освіти.

ДУХНОВИЧ

У Пряшеві, на площі міста,
Стоїть на повний зріст.
Його над буднями і досі
Підносить п'єдестал діянь.
А поруч з ним хлопчина ясночолий
Із книжкою в руках.
Вдивляється у даль
І розумом допитливим дитячим
Увесь широкий світ
Пізнати хоче.
Стоїть Духнович,
Якого гнали босим через місто
За слово рідне,
За слов'янську гордість,
За вічний клич до єдності з братами.
За те,
Що дзвонами своїх поезій
Людей від сну духовного будив.
І хоч були шляхи його нерівні,
Хоч сумніви не раз наздоганяли
В ворожому оточенні лукавім,
У колі чорних лицарів бездушних –
Запроданців народу свого.
Та ті шляхи у давнині не зникли,
А вивели на п'єдестал пошани,
Його –
Людину,
Вчителя,
Співця.
Прийшов туди хлопчина ясночолий
Із книжкою в руках...

Іван Чопей

-
1. Духнович О.В. Добродетель превышает богатство. - 1850. – С.147.
 2. Духнович О.В. Книжица читальная для начинающих. – Будапешт, 1847. – С.13.
 3. Духнович О.В. Народна педагогія в пользу училищ і учителів сельських. – Львов, 1857. – Ч.1. С.20- 87.
 4. Записка Олександра Духновича. – Львов. 1885. – С. 71-72.
 5. Літературна та педагогічна спадщина О.Духновича. Тези доповідей та повідомлення до наукової сесії, присвяченої 100-річчю з дня смерті О.Духновича. – Ужгород, 1965. – 62с.
 6. Машталер О. Педагогічна і освітня діяльність О.В. Духновича / За ред. О.Р.Мазуркевича. - К.: Рад. шк. 1966. – 148с.
 7. Невідомий Олександр Духнович. Ужгород. ЮВТФ «Срібна Земля», 1993. – 62с.
 8. Ричалка М. О.В.Духнович педагог і освітній діяч. Братислава, 1959. – С.431 - 445.
 9. Федака Д. На шляхах життя і творення // Карпатська Україна. – 1993. – 22 квітня (№16). – С.1- 4.